

**ПРОИЗХОД, РАЗВИТИЕ И ПРАВНА ПРИРОДА
НА ИНДИВИДУАЛНИТЕ МНЕНИЯ НА СЪДИИТЕ
В МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН**

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

**ORIGINS, DEVELOPMENT AND LEGAL NATURE OF THE
INDIVIDUAL OPINIONS OF THE JUDGES OF THE UN
INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE**

Prof. Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

Abstract: *Under each case of the UN International Court of Justice every judge is entitled to declare his own, personal concept how the case should be decided. This concept is delivered separately and independently from the judgment of the case, which is delivered by the Court as a whole. The concept of the individual judge is, for this reason, known in the jurisprudence of the International Court of Justice as „individual opinion”. The possibility for delivering of individual opinions by the judges of the Court is adopted from the common law system and particularly from English law. In the Court individual opinions are two categories: separate opinion and dissenting opinion. A separate opinion is delivered by a judge who is either in agreement with the entire judgment – its operative part and reasons, or is in agreement with the operative part of the judgment but not the reasons for it. A dissenting opinion is rendered by a judge who disagrees with the judgement and votes against it, respectively.*

Key words: *UN International Court of Justice, judgment, common law system, continental system of law, individual opinion, separate opinion, dissenting opinion.*

Според Статута (Ст.) на Международния съд на ООН (МСООН) правното основание на съдиите да заявяват индивидуални мнения към съдебното решение е разпоредбата на чл. 57 от него: „Ако решението не изразява изцяло или отчасти единодушното мнение на съдиите, всеки съдия има право да представи към него изложение на своето особено мнение“.

I. История на института на индивидуалните мнения в международното правосъдие

1. Институтът на индивидуалните мнения на съдиите е общопризнат в международното правосъдие: освен в МСООН индивидуални мнения има и в другите международни съдилища, напр. Международния трибунал по морско право, Европейския съд за правата на човека, Междоамериканския съд за правата на човека. Този институт в международното правосъдие възниква под влияние на системата на общото

право (или още англосаксонска правна система)¹. За континенталната (романогерманската) правна система е характерно, че публичност придобива единствено постановеното съдебно решение, а съдиите огласяват собственото си мнение само когато не са съгласни с него. Пример за това е българският граждански процес. Според чл. 21, ал. 6 от Гражданския процесуален кодекс само несъгласният с мнозинството съдия, макар да е задължен да подпише съдебното решение, има и правото да изложи отделно от него особеното си мнение, т.е. с какво в решението не е съгласен.

В системата на общото право, точно обратно личните, индивидуалните мнения на съдиите не само се отчитат при постановяването на съдебното решение, но то дори е техен продукт. Когато решението се постановява от съдебен състав (т.е. от колегия от няколко съдии), всеки съдия излага мнението си какво да бъде решението, което означава – как да се реши делото. Първи представя мнението си съдията, председателстващ състава. Това обстоятелство обаче не го превръща в „главно“ или „водещо“ мнение. Напротив, всички съдии от състава имат равно право на мнение и свобода на преценка как да се реши делото. След председателстващия съдия се изказват всички останали съдии, като всеки съдия има две възможности за своето становище. Първо, да предложи вариант за цялостно решение на делото, който вариант или съвпада с мнението на някой или някои от вече изказалите се съдии, или се разграничава от тези мнения. Второ, всеки съдия, вместо да представи свой вариант на решение, може само да заяви, че е съгласен с вече изказано мнение на съдия². Следователно в този случай становището на даден съдия става становище и на изразилия съгласие с него съдия.

Ясно е, че в системата на общото право, и в частност в английското право като основния ѝ представител, съдебното решение се формира чрез „наслаждане“ на индивидуалните мнения на отделните съдии как да се реши делото. Вариантът за решаването му, подкрепен от мнозинството от тях, става решение по съответното дело. Така „гласът“, така да се каже, на отделния съдия не само има възможност да се „чуе“ по делото, а и представлява всъщност съставна част от самото решение.

Съпоставяйки начина, по който се постановява английското съдебно решение, с начина на постановяване на решението на МСООН, е очевидно, че то не възприема модела на английското решение и въпреки това показва, че е повлияно и от него. За да се постанови решението на МСООН, също както е при съдебните решения в континенталната правна система, се изготвя проект на текст на решението, отношението си към който да изразят чрез гласуване съдиите. За разлика обаче от тази система, МСООН допуска ако не в самото решение, то към него изразяването на личните мнения относно делото на отделните съдии, което вече доближава решението на Съда до английското съдебно решение. Тези мнения показват приликата на решенията на МС и със съдебните решения в още един значим представител на системата на общото право – Съединените американски щати. Във Върховния съд на САЩ съдиите от мнозинството, подкрепящо решението на съда, могат да представят т.нар. *concurring opinion*, т.е. становище, съвпадащо със съдебното решение. А съдиите, които не са съгласни с решението, могат да представят т.нар. *dissenting opinion* („отхвърлящо ре-

¹ Вж. **Hussain, I.** *Dissenting and Separate Opinions at the World Court.* Dordrecht, Boston, Lancaster, 1984, 4–7, 39; **Hambro, E.** *Dissenting and Individual Opinions in the International Court of Justice.* – *Zeitschrift für ausländisches öffentliches recht und völkerrecht*, Band 17, 1956, No. 2, S. 231, 232, 237, 238.

² **Holland, J., J. Webb.** *Learning Legal Rules.* Oxford, 2006, p. 78.

шението на Върховния съд становище³), чиято цел е да изясни защо даден съдия счита решението на Върховния съд за неприемливо⁴.

2. В международния арбитраж е призната възможността арбитражите при решаване на арбитражно дело да заявяват несъгласие с решението по него, като разпоредба, регламентираща тази възможност се появява за пръв път в Хагската конвенция за мирно уреждане на международните спорове от 1899 г. Член 52 на тази конвенция изисква арбитражното решение да бъде мотивирано, от една страна, а от друга – позволява тези арбитражи, които не са съгласни с решението, да заявят своето несъгласие при подписването му. От разпоредбата на чл. 52 може да се направят следните изводи.

Първо, заявяването на несъгласието е право, а не задължение на арбитража. Ако не желае, той може да не оповести, че не е съгласен с арбитражното решение, въпреки че на практика е така. Второ, несъгласният арбитраж заявява несъгласието си при подписването на арбитражното решение, т.е. той е длъжен да го подпише, независимо че не е съгласен с него. Трето, право да заяви личното си мнение извън решението и успоредно с него според чл. 52 на конвенцията има само този арбитраж, който не е съгласен с решението, т.е. не е съгласен с начина, по който е решено това арбитражно дело, и поради това е против решението, и то цялото решение – диспозитив и мотиви, и съответно е гласувал против него.

През 1907 г. се приема нова Хагска конвенция за мирно уреждане на международните спорове. По време на обсъждането на проектотекста ѝ нидерландският делегат се изказва много категорично срещу възможността арбитражите да заявяват несъгласие с решението по арбитражно дело. Според него публично изразеното несъгласие подронва авторитета на решението, разрушава доверието в арбитражния съд и поставя под въпрос окончателността на арбитражното решение⁵. За отбелязване е, че държавите от англосаксонската правна система не са защитили правото на арбитражите, несъгласни с решението, да изказват индивидуални мнения, които отразяват това несъгласие. Единствено Япония (която между другото не принадлежи към системата на общото право) защитава това право на арбитражите⁶.

В крайна сметка чл. 79 от конвенцията регламентира следния модел на арбитражното решение: то трябва да има мотиви, в него се посочват имената на всички арбитражи и се подписва само от председателя и секретаря на арбитражния съд. Вижда се, че Втората хагска конвенция за мирно уреждане на международните спорове от 1907 г. вече не допуска възможност несъгласният с решението арбитраж да изложи това несъгласие. Самото изискване решението да се подписва не от всички арбитражи (както е според чл. 52 на Първата хагска конвенция), а само от председателя и секретаря на арбитражния съд, позволява да не стане ясно както че има несъгласен с решението арбитраж, така и кой е този арбитраж, а също така и в какво се изразява това несъгласие.

3. Въпросът за индивидуалните мнения е бил поставен и при създаването на Постоянния съд за международно правосъдие (ПСМП) през 1920 г. Повдигането на този въпрос тогава отново е съвсем закономерно, защото предназначението на този съд е

³ Карагъзова-Финкова, М. Американският и европейският модел на съдебен контрол за конституционност. С., 1994, с. 91.

⁴ Пак там.

⁵ Вж. Hambro, E. Op. cit., p. 234, 235.

⁶ Вж. Hussain, I. Op. cit., p. 16.

да решава спорове между държави чрез постановяване на решение от колегия от съдии, при което нормално би било някои от тях да не са съгласни с решението. При изготвянето на Статута на ПСМП има предложения както в подкрепа, така и срещу възможността съдиите да заявяват отделно от решението по делото своите лични мнения. Подкрепата за тази възможност идва от държави, възприели системата на общото право, а нейни противници са държавите от романо-германската (т.е. континенталната) правна система и особено Нидерландия и Италия.

Консултативният комитет от юристи, натоварен с разработването на Статута (Ст.), все пак възприема идеята съдиите да могат да заявяват своето несъгласие с решението, без обаче да излагат мотивите си за това несъгласие, т.е. съдиите да нямат право да пишат индивидуални мнения. При приемането обаче на СтПСМП това ограничение е отхвърлено и на съдиите е позволено да формулират писмено и мотивирано личното си мнение относно делото, когато не са съгласни с решението по него⁷. Това изрично е закрепено в чл. 57 СтПСМП, който гласи: „Ако решението не изразява изцяло или отчасти единодушното мнение на съдиите, съдиите, които не са съгласни с него, имат право да представят към него изложение на своето особено мнение“.

Приемането в крайна сметка на разпоредбата на чл. 57 СтПСМП се дължи на обстоятелството, че тя удовлетворява и юристите от романо-германската правна система, и юристите от англосаксонската правна система. Според първите особено мнение могат да заявяват само съдии, гласували против съдебното решение, защото не са съгласни с него, а чл. 57 наистина предвижда правото на несъгласния съдия на особено мнение, без значение дали не е съгласен с цялото решение, или само с мотивите му. Според юристите от континенталната правна система различието само с мотивите на решението е достатъчно за един съдия, за да гласува против него. Що се отнася до юристите от системата на общото право, за тях също несъгласните с решението съдии могат да заявяват особени мнения, така че текстът на чл. 57, както е формулиран, отговаря и на техните виждания. Друг е въпросът, че тези виждания отиват подалеч, разпростирайки правото на особено мнение и спрямо съдия, който е гласувал за решението, независимо дали защото го приема напълно, или защото е съгласен с най-важната му част – диспозитива му.

По време на ПСМП заявяването на особени мнения става широко разпространена практика сред съдиите, но заедно с това не престава и дискусиата между тях дали е удачно да има такива мнения изобщо. Съдиите, идващи от държави с романо-германска правна система (напр. съдиите Лодер от Нидерландия, Нихолм от Дания, Вайс от Франция), са последователни противници на разпоредбата на чл. 57 СтПСМП. Те се ръководят от съществуващия в континенталната правна система закрит характер на съвещанията на съдиите по вземане на съдебното решение, поради което, ако някой съдия не е съгласен с решението и съответно гласува против него, той не излага публично аргументите си защо е против решението, така че неговото лично мнение, разминаващо се с решението, също не добива публичност.

Обяснението за това положение в романо-германската правна система е разбираемото, че афиширането на съдийските становища, различни от съдебното решение, би подронило доверието в съда и в неговите решения. Тъй като и в ПСМП съвещанията по вземане на решението имат закрит характер, посочените съдии оспорват възможността, която дава чл. 57 за мотивирано изложение на особените мнения и обявяването им заедно със съдебното решение, защото тези мнения биха направили публично

⁷ За историята на приемането на чл.57 СтПСМП вж. **Hussain, I.** Op. cit., 20–22; **Hambro, E.** Op. cit., p. 235, 236.

достояние липсата на единство в съда и оттук биха подкопали авторитета му. В своята критика на чл. 57 съдията Лодер изтъква, че той е изключение от принципите, които са заложили в правната уредба на ПСМП, защото тя е в съответствие с континенталната правна система, а разпоредбата на чл. 57 е възприета от системата на общото право⁸. Но заедно с това трябва да се спомене и фактът, че съдията от Италия Анцилоти много категорично поддържа възможността за заявяване на особени мнения в ПСМП, въпреки че като италиански юрист той принадлежи към континенталната правна система⁹.

Въпросът за особените мнения на съдиите в ПСМП става особено актуален през 1929 г., когато се преразглежда Статутът му с оглед възможността САЩ да се присъединят към него. За тази цел е създаден комитет, чиито членове – представители на романо-германската правна система, в хода на преразглеждането на Статута критикуват неговия чл. 57, докато членовете на комитета, които са юристи от школата на общото право, застават твърдо в защита на разпоредбата. Дискусията в този комитет относно особените мнения в ПСМП е забележителна по две причини.

Първо, тя спомага да се разкрие реалното значение, което особените мнения на съдиите са придобили до момента в юриспруденцията на ПСМП. В нея именно особените мнения стават средството, чрез което съдиите, несъгласни с решението по дадено дело, изразяват личната си позиция по него и начина за решаването му. Многобройните случаи на заявяване на особени мнения в ПСМП са категорично доказателство за това, че несъгласният с решението съдия не желае това негово несъгласие да потъне в анонимност, да остане неафиширано. Напротив, предпочита да прибегне до предоставеното му от чл. 57 право на собствено, индивидуално, изразено извън и отделно от решението мнение по делото и да огласи както несъгласието си със съдебното решение, така и в какво се състои това несъгласие. За готовността им да излагат особените си мнения между съдиите няма никаква разлика от гледна точка на правната система, чиито представители са. Към предоставената им от чл. 57 възможност се обръщат както съдии от държави, възприели системата на общото право, така и съдии от държави, принадлежащи към романо-германската правна система.

Като резултат това отношение на съдиите към особените мнения превръща заявяването им в широко разпространено явление в съдебната практика до 1929 г. Показателно за ролята и значението на особените мнения на съдиите е, че в тяхна полза се изказват двама много авторитетни членове на комитета, които при това са от школата на континенталната правна система – гръцкият юрист Н. Политис и швейцарският юрист и бивш председател на ПСМП Макс Хубер. Резултатът от дискусията в комитета е, че чл. 57 е запазен и в ревизирания Статут на ПСМП, като по този начин е запазено и правото на съдиите да изразяват особени мнения към съдебното решение¹⁰.

Второто, с което е забележителна дискусията в този комитет, наточен с преразглеждането на СтПСМП, е обсъждането на въпроса за обхвата на приложното поле на правото на особено мнение по чл. 57 Ст. и становището по този въпрос на британския член на комитета сър Сесил Хърст. Той критикува решенията на ПСМП като твърде дълги и причината за това според него е, че решението включва становищата на всички съдии, гласували за него. От тази гледна точка според Хърст решението представлява един компромис, отразяващ становищата на съдии, които са достигнали

⁸ Вж. Hussain, I. Op. cit., p. 27.

⁹ Вж. Hambro, E. Op. cit., p. 237.

¹⁰ Вж. подробно за обсъждането на чл. 57 по повод ревизията на СтПСМП Hambro, E. Op. cit., 237–239.

до едно и също заключение по напълно различни мотиви. Сър Сесил предлага за разрешаване на този проблем да се предостави и на съдиите, гласували за решението, правото да изразят личното си становище по делото извън решението и независимо от това, че са съгласни с него. Проявната форма на тези лични становища да бъдат особените мнения по чл. 57 Ст., защото те са предвидени там именно като начин за изразяване на становища на съдиите извън и успоредно със съдебното решение.

Очевидно е, че със своето предложение Хърст разширява приложното поле на особените мнения в ПСМП: според изричния текст на чл. 57 Ст. те са възможност, която е дадена на несъгласните с решението съдии, а Хърст предлага тя да се предостави и на съдиите, които са съгласни с решението и поради това са гласували за него. Хърст предлага съответно да се измени и текстът на чл. 57 Ст., за да може разширяването на правото на особено мнение да получи своето правно основание. Предложението на Хърст обаче е оспорено от други членове на комитета – италианския юрист Анцилоти и френския юрист Фромажо. Те посочват, че идеята на Хърст вече е приложена в правораздавателната дейност на ПСМП: макар и разпоредбата на чл. 57 да не се отнася до тях, особени мнения много често излагат и съдии, гласували за решението. Така че по много на брой дела някои от особените мнения всъщност съвпадат със заключенията, до които достига Съдът в решението си, и срещу това никои съдия не възразява. Следователно, ако не по силата на правната норма на чл. 57, то по силата на съдебната практика в ПСМП се формират два вида лични, индивидуални становища на съдиите: такива особени мнения, които отговарят на буквата на чл. 57, защото се изразяват от несъгласни с решението съдии, и такива особени мнения, които независимо от наименованието си не противоречат на решението, а съвпадат с него и съответно се изразяват от съдии, гласували за него. Като изхожда от тази ситуация с особените мнения, комитетът по ревизия на СтПСМП заключава, че предложението на сър Сесил Хърст вече е приложено на практика от съдиите, поради което решава да не променя текста на чл. 57 Ст.¹¹

4. След Втората световна война в комитета от юристи, създаден за изработване на Статута на новия съд – Международния съд на ООН, отново се поставя въпросът дали да се запази институтът на индивидуалните мнения. Изказани са становища както в тяхна подкрепа, така и за отпадането им. Единодушно обаче е признато, че тяхното съществуване и досега както в Статута, така и в практиката на ПСМП е под влияние на англосаксонската правна система. В крайна сметка комитетът дава положителна оценка на този институт, отчита значението му за развитието на юриспруденцията на ПСМП и взема решение за запазването му и в новия Статут. В него разпоредбата относно индивидуалните мнения на съдиите влиза отново като чл. 57, но текстът му претърпява промяна. Изразът „съдиите, които не са съгласни с решението, имат право“, е заменен с израза „всеки съдия има право“. Останалата част от текста се запазва без изменение, като по този начин се запазва основният замисъл на заложения в разпоредбата институт на индивидуалните мнения.

На пръв поглед промяната в новия чл. 57 е само редакционна, но всъщност тя е концептуална. Изразът „всеки съдия има право“ вече означава, че не само несъгласният със съдебното решение съдия може да заяви особено мнение, както гласи старият чл. 57. Това може да направи и всеки друг съдия, дори ако е съгласен с решението. Очевидно е, че с тази промяна се разширява приложното поле на правната норма на чл. 57, но също така е очевидно и това, че тя е подсказана от юриспруденцията на ПСМП, която приема особени мнения да изразяват не само несъгласните с решение-

¹¹ За предложението на Хърст вж. подробно **Hussain, I.** Op. cit., p. 25, 26.

то съдии. От своя страна комитетът от юристи, изработващ Статута на Международния съд на ООН, решава и нормативно да регламентира в чл. 57 това положение, след като то вече е утвърдено в съдебната практика¹².

II. Институтът на индивидуалните мнения в Международния съд на ООН

1. Обща характеристика на индивидуалните мнения в МСООН

Правната уредба на индивидуалните мнения на съдиите в МСООН се съдържа в чл. 57 СтМСООН и чл. 95, т. 2 от Правилника (Прав.) на МСООН. От тази правна уредба може да се изведат следните характеристики на индивидуалното мнение:

а) Това е мнение на отделен съдия в МСООН, различно от и изразено извън решението на Съда, което отразява колективното мнение на мнозинството съдии. От тази гледна точка това мнение наистина е индивидуално, което оправдава употребата на същия термин в чл. 95, т. 2 Прав.

б) По своята правна природа индивидуалното мнение е личното становище на заявения го съдия как да се реши съответното дело. Това становище може както да съвпада, така и да се различава от становището на мнозинството съдии, т.е. от съдебното решение.

в) Съдия, който не е съгласен с решението, не е длъжен да заявява индивидуално мнение. Напротив, чл. 95, т. 2 Прав. изрично посочва, че съдията може, ако иска, да представи такова мнение. Член 57 Ст. също казва, че всеки съдия „има право“ да изложи собственото си мнение. Следователно заявяването му е право, а не задължение на съдията.

г) Индивидуалното мнение трябва да бъде мотивирано, т.е. представящият го съдия трябва да обоснове изразеното с него свое отношение към съдебното решение. Изводът, че индивидуалното мнение се мотивира задължително, може да се направи по аргумент за противното от разпоредбата на чл. 95, т. 2 Прав., според която, ако един съдия желае да отбележи своето съгласие или несъгласие с решението, но не желае да изложи мотивите си за това, той заявява своето отношение към решението под формата не на индивидуално мнение, а на декларация.

д) Индивидуално мнение може да се представи както по повод на решение на Съда по чл. 59 Ст., така и по повод на определенията по хода на делото по чл. 48 Ст. Това са определения, с които Съдът решава въпроси от хода на делото, напр. формите и сроковете, в които страните трябва да представят доводите си или доказателствата си, прекратяване на дело, определяне на срок за избор на съдия ad hoc. По смисъла на чл. 48 Ст. определения по хода на делото са и определенията, с които Съдът се произнася по въпроса за временните мерки за защита.

Разпоредба за възможността индивидуални мнения да се заявяват и към определения на Съда се появява за пръв път в Правилника на МСООН от 1978 г. Липсата на такава разпоредба в Статута или Правилника на ПСМП обаче не пречи на неговите съдии да заявяват индивидуални мнения и към определенията на този съд, макар и като изключение, а не като правило. Обаче след съвещателното мнение от 1931 г. по делото за митническия режим между Германия и Австрия Съдът превръща това изключение в постоянна своя практика. След създаването на Международния съд на ООН първият му Правилник от 1946 г. също не включва правото на индивидуални

¹² Относно историята на приемането на чл.57 СтМСООН вж. **Hussain, I.** Op. cit., p. 26, 39; **Rosenne, S.** The Law and Practice of the International Court. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1985, p. 598.

мнения по повод на неговите определения. Въпреки това съдиите редовно заявяват такива мнения към определенията. Правилникът на МСООН от 1978 г. вече изрично регламентира това право в чл. 95, т. 2, която е посветена именно на индивидуалните мнения¹³.

е) Индивидуалното мнение е свързано единствено с решението, по което е заявено, и няма никакво правно действие извън това решение, в смисъл че не обвързва заявителя го съдия с други решения, дори те да са аналогични на първото. Следователно съдия, представил индивидуално мнение по едно дело, по-късно по друго аналогично дело, решено от Съда по аналогичен начин, може да представи индивидуално мнение, напълно различно от мнението му по предишното подобно дело. Това положение важи и за индивидуалните мнения, които се заявяват по повод на определенията по чл. 48 Ст.

2. Правна същност на индивидуалните мнения в МСООН

Правната уредба на индивидуалните мнения в МС, която им дават чл. 57 Ст.МСООН и чл. 95, т. 2 Прав., е доста оскъдна и непрецизна и поражда редица въпроси, което налага необходимостта от нейното тълкуване. Член 57 Ст. предвижда, че един съдия има право да заяви особено мнение, когато не е съгласен с решението изцяло или отчасти, като и за двата случая на несъгласие има една и съща изразна форма – особеното мнение. Следователно според разпоредбата на чл. 57, първо, в МСООН има само един вид индивидуално мнение на съдия, което може да се представи извън решението по дадено дело, и това е особеното му мнение. Второ, особеното мнение може да бъде само мнение на несъгласие с решението, независимо от степента на несъгласието.

Другото правно основание на индивидуалните мнения на съдиите в МСООН е Правилникът му. Неговият чл. 95, т. 2 също посочва, че съдиите могат да заявяват индивидуални мнения към решението. Оттук нататък обаче започват разминавания както между текстовете на чл. 95, т. 2 и чл. 57, така и между текстовете на английски език и на френски език на самата т. 2 на чл. 95, тъй като Правилникът на МСООН е съставен на тези два езика като негови официални езици.

2.1. Английският текст на т. 2 на чл. 95 гласи, че „всеки съдия може, ако желае това, да представи своето индивидуално мнение към решението за несъгласието или съгласието си с мнозинството съдии...“¹⁴, т.е. несъгласието или съгласието си със самото съдебно решение, защото всяко решение всъщност е колективното мнение на гласувалите за него съдии, а те трябва да са мнозинство по даденото дело, за да стане тяхното мнение съдебно решение. Очевидно тук се посочва само един вид мнение на съдията, както е и в чл. 57, но наименованието му в т. 2 е „индивидуално мнение“, което директно показва, че става въпрос именно за личното, собственото становище на съдията относно делото. За разлика от чл. 57, чл. 95, т. 2 изобщо не употребява термина „особено мнение“ (separate opinion в английския текст на чл. 57 Ст.МСООН). Освен това т. 2 говори не за два вида несъгласия – изцяло или отчасти, с решението, а изобщо за несъгласие с него, без конкретизация в какво се състои то.

Има и още една, трета разлика между двете разпоредби и тя е най-важната: от текста на т. 2 недвусмислено става ясно, че индивидуално мнение може да заяви не

¹³ За историята на индивидуалните мнения по повод на определения на МСООН вж. **Hussain, I.** Op. cit., p. 36.

¹⁴ „Any judge may, if he so desires, attach his individual opinion to the judgment, whether he dissents from the majority or not...“.

само несъгласният с решението съдия, но и този, който е съгласен с решението, като от тази гледна точка терминът „индивидуално мнение“ се явява родово понятие, което обхваща и мнението, съпадащо с решението, и мнението, противоречащо на него. Очевидно е отклонението от модела на особеното мнение, така както той е описан в текста на чл. 57, но очевидно е и в какво се състои това отклонение. Формулирана по този начин, разпоредбата на т. 2 на чл. 95 разширява приложното поле на правото на индивидуално мнение в сравнение с предвиденото в чл. 57, предоставяйки го на всеки съдия, без значение дали е съгласен, или не със съдебното решение, т.е. без значение дали е гласувал „за“, или „против“ решението.

Още едно доказателство, че според т. 2 индивидуално мнение може да заяви и съдия, гласувал за решението, е тази част от разпоредбата, която се отнася до декларациите, заявявани от съдиите към решението – там изрично е казано, че с такава декларация един съдия може да „отбележи своето съгласие или несъгласие“ (*record his concurrence or dissent*) с решението. Функцията на декларациите по чл. 95, т. 2 е същата, каквато е функцията на индивидуалните мнения – да се изрази личното отношение на съдиите към решението. Но тогава, щом т. 2 позволява един съдия, който е съгласен с решението, да заяви декларация към него именно с цел да отбележи съгласието си, трябва да се приеме, че според тази разпоредба същият съдия има право и на индивидуално мнение, в което да изложи защо е съгласен с решението.

2.2. Френският текст на чл. 95, т. 2 Прав. също има своите особености. В него подходът е точно противоположен на английската версия на тази разпоредба. Първо, във френския текст на т. 2 на чл. 95, за разлика и от английския ѝ текст, и от чл. 57 Ст., са посочени не един, а два вида лични, собствени становища, които един съдия може да заяви по дадено дело: „Всеки съдия може, ако желае това, да представи към решението изложение на своето индивидуално мнение или мнение на несъгласие“¹⁵ с решението. Освен това самият термин „индивидуално мнение“ във френския текст е използван за обозначаване на само единия от тези два вида становища, а не като родово понятие, както е в английския текст на т. 2, и в текста на чл. 57 СтМCOOH на френски език, където употребеният за особено мнение термин е именно „индивидуално мнение“ (*opinion individuelle*).

Второ, отново за разлика от чл. 57 Ст. и от английския текст на чл. 95, т. 2, френската версия на тази разпоредба, посочвайки две разновидности на личното мнение на съдиите, същевременно не посочва в какво се състои разликата между тях, в смисъл какво отношение към съдебното решение се изразява с единия вид лично мнение, и какво – с другия вид. Отговорът на този въпрос може да се изведе от начина, по който във френския текст на т. 2 са формулирани двата вида индивидуални мнения. Правната същност на единия вид е ясна от самото му наименование – мнение на несъгласие (*opinion dissidente*) с решението; такова мнение очевидно би заявил този съдия, който не е съгласен с решението и съответно гласува против него. От това наименование обаче не става ясно каква степен на несъгласие с решението покрива то – несъгласие с решението като цяло или само с някаква негова част.

Изясняването на правната същност на мнението на несъгласие позволява да се разкрие правната същност и на другия вид лично становище на съдия според френския текст на т. 2 индивидуалното мнение (*opinion individuelle*). Очевидно е, че с това мнение не се изразява несъгласие с решението, след като има друг вид мнение, специално предвидено за тази цел. В Международния съд (както във всеки съд изобщо) освен съдиите, гласували против решението, може да има само още една кате-

¹⁵ „Tout juge peut, s'il le desire, joindre à l'arrêt l'expose de son opinion individuelle ou dissidente...“.

гория съдии от гледна точка на гласуването – това са съдиите, гласували за него, доколкото в МСООН при гласуването на съдебното решение може да има само вот „за“ и „против“ него, но не и въздържане от гласуване. А щом са гласували за решението, значи, тези съдии са съгласни с него, което от своя страна се дължи на факта, че решението отразява тяхното виждане относно делото и как то да бъде решено. Следователно, първо, индивидуалното мнение, посочено във френския текст на т. 2, може да бъде единствено личното становище на съдия, гласувал за решението, и съгласен с него, и второ, това означава, че и според френската версия на разпоредбата и съдиите, съгласни с решението, могат да заявяват собствено мнение по делото отделно от решението и извън него, което представлява отклонение от модела на индивидуалното мнение, заложен в чл. 57 Ст.

Третата особеност на френския текст на т. 2, по която той вече си прилича с английския ѝ текст, е последица от изложеното дотук. Като предоставя възможност и на съгласния с решението съдия да заявява индивидуално мнение, т. 2 разширява на практика приложното поле на правото на съдиите да изразяват лично становище по делата в МСООН в сравнение с приложното поле на това право според чл. 57, където то е предоставено само на съдия, несъгласен изцяло или отчасти с решението. Подобно на английския текст на т. 2, и при френския ѝ текст доказателство, че това право се разпростира и спрямо съгласните с решението съдии, е тази част от разпоредбата, която се отнася до декларациите, заявявани от съдиите по отношение на решението. Там изрично е казано, че такава декларация може да направи съдия, който желае да отбележи своето съгласие (*constater son accord*) с решението.

2.3. Анализът на чл. 57 СтМСООН и чл. 95, т. 2 Прав., регламентиращи института на индивидуалните мнения в МСООН, демонстрира колко неясна, непрецизна и поради това двусмислена е правната уредба на този институт. Нещо повече, т. 2 на чл. 95, която като разпоредба от Правилника на Съда би трябвало само да конкретизира и детайлизира чл. 57 Ст., всъщност не му кореспондира и даже създава модел на индивидуалното мнение, който се разминава с неговия модел според чл. 57. Ето защо моделът на индивидуалното мнение, който реално съществува в практиката на МСООН, има много малко общо с предвиденото в тези две правни норми. Този модел е продукт на самата съдебна практика, защото се е формирал в процеса на нейното собствено формиране. Дори може да се обобщи, че индивидуалното мнение в юриспруденцията на сегашния Международен съд на ООН е не само неин продукт, но продукт и на практиката на ПСМП, защото настоящият модел на индивидуално мнение е абсолютно същият, какъвто е този модел при предишния съд. Още от момента на създаването на Международния съд съдиите му започват да заявяват същите индивидуални мнения, каквито заявяват предшествениците им, с пълната убеденост, че точно това са мненията, на които им дава право нормативната уредба на МСООН. А ако се потърси сегашната практика на индивидуалните мнения в коя от правните норми относно тях намира поголяма опора, става ясно, че това не е чл. 57 Ст., а чл. 95, т. 2 Прав. Следователно фактически разпоредбата на Правилника, а не тази на Статута е повлияла върху практиката.

В заключение трябва да се посочи, че никога досега от учредяването на МСООН насам, нито между съдиите му, нито между държавите – страни по Статута му, не са възниквали спорове относно правната същност на индивидуалните мнения и техните видове. Единодушието по тези въпроси се дължи именно на обстоятелството, че институтът на индивидуалните мнения в МСООН е такъв, какъвто е създаден от самата съдебна практика и на ПСМП, и на МСООН. „Макар и институтът на индивидуалните мнения понякога да се подценява от юристите от правни системи, където този

институт е непознат, той се е утвърдил в международното правосъдие и е от съществено значение за нормалното функциониране на Международния съд¹⁶.

В практиката на МСООН са се утвърдили два вида индивидуални мнения на съдиите: особено мнение и противоположно мнение¹⁷.

III. Видове индивидуални мнения в МСООН

1. Особено мнение

Тъй като индивидуалните мнения на съдиите, подобно на съдебните решения, се публикуват и на двата официални езика на Съда – английски и френски, в юриспруденцията му е възприето особеното мнение на английски език да се обозначава като *separate opinion*, а на френски език – като *opinion individuelle*. Основанието наименованието на този вид индивидуално мнение да се преведе на български език като „особено мнение“ е българският текст на чл. 57 Ст. Там точно терминът „особено мнение“ е употребен като превод на термина *separate opinion* от английския текст на чл. 57, и на термина *opinion individuelle* от френския му текст. Ето защо, щом този вид индивидуално мнение на английски и френски език се нарича *separate opinion*, респ. *opinion individuelle*, логично е на български тези термини и в качеството им на наименование на това мнение да се преведат като „особено мнение“, след като точно така те са преведени вече в текста на чл. 57 Ст.

Изхождайки от текста на чл. 57 Ст. МСООН, особеното мнение би трябвало да изразява несъгласие със съдебното решение, и то несъгласие в два смисъла – както несъгласие с решението като цяло, така и несъгласие с решението отчасти. Практиката на Съда обаче е тръгнала по друг път – според нея особено мнение може да представи всеки съдия, който е гласувал за решението, а това означава, че е съгласен с него, и въпреки че е съгласен с него. От своя страна съдиите, заявяващи особено мнение, биват две категории: съдии, които са съгласни с диспозитива на решението, но не са съгласни с мотивите му, и съдии, които са съгласни с цялото решение – както с диспозитива, така и с мотивите му.

1.1. Съдията от първата категория е съгласен с диспозитива на решението, т.е. съгласен е с начина, по който е решено делото, но не е съгласен с разсъжденията, съображенията, аргументите, въз основа на които Съдът стига до решението си и които са изложени именно в мотивите. Съгласието на съдията с диспозитива на решението е причината той да го подкрепи, гласувайки за него, докато несъгласието с мотивите го кара да изрази личното си становище относно решението. Очевидно е, че несъгласието само с мотивите на решението се явява именно несъгласие отчасти с него и следователно се покрива от понятието за особено мнение в чл. 57 Ст. Това от своя страна прави оправдана употребата на термина „особено мнение“ за обозначаване на този случай на несъгласие с решението¹⁸.

1.2. Що се отнася до втората категория съдии, заявяващи особено мнение, тук съдията е съгласен изцяло с решението – диспозитив и мотиви, и затова съвсем естест-

¹⁶ **Rosenne, S.** Op. cit., p. 596.

¹⁷ Индивидуалното мнение като родово понятие и наложените от съдебната практика негови видове са се утвърдили и в литературата, посветена на МСООН. Вж. **Rosenne, S.** *The World Court. What It Is and How It Works.* Leiden, 1973, p. 106.

¹⁸ За примери за този вид особено мнение вж. *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports)* 1986, 652–658, 659–663; *Ibid.*, 1988, 109–125, 126–132, 133–156; *Ibid.*, 1989, 83–93; *Ibid.*, 1993, 91–117, 118–129, 130–210; *Ibid.*, 1995, 107–118; *Ibid.*, 1996, 822–841, 842–846, 847–861.

вено гласува за него. Но тогава, щом липсва каквото и да било несъгласие с решението, каква позиция би могъл да изрази съдията с индивидуалното си мнение? Да е съгласен един съдия с цялото решение, означава личното му становище по делото да съвпада с решението. Следователно, излагайки това свое становище под формата на индивидуално мнение, съдията може да изложи единствено съвпадането му с решението, като по този начин той обяснява¹⁹ защо го подкрепя. И тук е разликата с особени мнения, изразяващи несъгласие с мотивите – при тях все пак има някакво несъгласие с решението, макар и само с мотивите му, пълно съвпадане с решението липсва. Изводът, който може да се направи за индивидуалното мнение на съгласния с цялото решение съдия, е, че това е всъщност обяснение на вота му при гласуването на решението, обяснение защо е гласувал за него – защото решението отразява собственото му виждане за делото и начина на решаването му. Ето защо, когато някой съдия, изцяло съгласен с решението, поиска да обясни вота си в негова подкрепа, той има право да направи това, като трябва да го направи чрез заявяване на особено мнение²⁰.

Ясно е, че този случай на представяне на особено мнение не намира опора в понятието за такова в чл. 57 Ст. Въпреки това обаче този вид особено мнение се е утвърдил без никакви възражения в практиката на МСООН. Нещо повече, както се вижда от историята на индивидуалните мнения, възможността и съгласният с решението съдия да заяви такова мнение възниква още по времето на ПСМП, и то точно като възможност, наложена от съдебната практика и без правно основание в разпоредбата на чл. 57 Ст.ПСМП. Обяснението за развитието на практиката в тази посока е, че един съдия, съгласен с решението изцяло, ако не може да изрази своето лично становище по него, макар и съвпадащо с него, остава в анонимност сред мнозинството съдии и затова се намира в по-неизгодно положение в сравнение с несъгласния (независимо дали изцяло, или отчасти) с решението съдия, който има право да изложи несъгласието си²¹. Именно дългогодишната традиция в излагането на този вид особено мнение обяснява безспорността на съществуването му в правораздавателната дейност на МСООН.

Все пак и особеното мнение на съгласния с решението съдия има известна връзка с правната норма на чл. 57 Ст.МСООН. Там е казано, че особено мнение може да заявява „всеки съдия“, което може да се тълкува, че означава и съгласният с решението съдия. В подкрепа на това тълкуване е историята на Статута на МСООН. При неговото изготвяне изразът „всеки съдия“ заменя израза „съдиите, които не са съгласни с решението“, от текста на чл. 57 Ст.ПСМП. По този начин се показва, че правото на особено мнение вече не се ограничава само до съдиите, гласували против решението. Включването на израза „всеки съдия“ в чл. 57 Ст.МСООН фактически легитимира практиката в ПСМП особени мнения да заявяват и съдиите, които са съгласни с решението, като така се дава и възможност тази практика да се пренесе и в МСООН. Впрочем именно особените мнения на съдиите, съгласни с решението като цяло, са най-доброто доказателство, че институтът на индивидуалните мнения в международ-

¹⁹ Много често самият съдия, съгласен с решението като цяло, в особеното си мнение изрично заявява, че целта му е чрез него да „обясни подкрепата“ си за решението (I. C. J. Reports 1993, p. 214; Ibid., 1996, p. 634) или да изложи „основанията си да подкрепи решението“ (Ibid., 1994, p. 52).

²⁰ Примери за този втори вид особено мнение вж. в I. C. J. Reports 1993, 214–279, 280–303; Ibid., 1994, 51–92; Ibid., 1995, 119–128; Ibid., 1996, 634–639, 641–655.

²¹ Вж. **Rosenne, S.** The Law and Practice, p. 598.

ното правосъдие се е формирал под влияние на англосаксонската правна система – в континенталната правна система особени мнения могат да заявяват само съдиите, гласували против решението, защото това е право на несъгласните с решението съдии.

1.3. За особеното мнение на съдиите в МСООН може да се направи следното заключение. Особените мнения на съдиите, съгласни с цялото решение, и особените мнения на съдиите, несъгласни само с мотивите му, се намират в много тясна връзка помежду си. Нещо повече, тези две категории особени мнения са само разновидности на едно и също правомощие на съдиите: правото на съдия, гласувал за решението, да заяви личното си становище по делото извън и отделно от решението, и паралелно с него. А специално за особеното мнение на несъгласния с мотивите съдия, задачата, която то трябва да изпълни, е да обясни защо, след като този съдия не е съгласен с мотивите на решението, гласува за него. Ето защо смисълът съдията да изложи в какво се състои несъгласието му с мотивите, е да покаже, че несъгласието е от такъв характер, че не го е довело до убеждението да гласува против решението, напротив – въпреки несъгласието си съдията е убеден, че трябва да подкрепи решението.

Анализът на особеното мнение в МСООН показва, че то е посоченото в английския текст на чл. 95, т. 2 Прав. индивидуално мнение на съдия, съгласен с решението, респ. това мнение, което е наречено само „индивидуално мнение“ във френския текст на същата разпоредба. А самият термин за обозначаване в съдебната практика на особеното мнение на английски – *separate opinion*, явно е възприет в нея от единствената правна норма, където е употребен – чл. 57 Ст. Що се отнася до френския термин за обозначаване на особеното мнение в тази практика – *opinion individuelle*, той е употребен във френския текст и на чл. 57 Ст., и на чл. 95, т. 2 Прав.

2. Противоположно мнение

Противоположно мнение представлява този вид индивидуално мнение на съдиите в МСООН, което се заявява от съдия, гласувал против решението, защото не е съгласен с него. С противоположното мнение се изразява несъгласие с цялото решение, т.е. несъгласие както с мотивите, така и с диспозитива. Противоположното мнение е формата, в която несъгласният съдия излага личното си становище относно начина, по който трябва да се реши делото. Този начин е различен от съдебното решение и затова съдията не е съгласен с него.

Несъгласието с решението означава несъгласие преди всичко с диспозитива му, защото той определя начина на решаване на спора, предмет на делото. Но несъгласието с диспозитива от своя страна означава, че съдията не може да е съгласен с мотивите му, тъй като точно тези мотиви обосновават точно този диспозитив, срещу който възразява съдията. Несъгласието с диспозитива представлява такава степен на противоречие на съдията с решението, която го води до убеждението, че трябва да гласува против него.

Противоположното мнение в правораздавателната практика на МСООН се обозначава на английски език като *dissenting opinion*, а на френски език като *opinion dissidente*. Прежеждането на тези термини на български език като „противоположно мнение“ намира своето основание както в езиковия и юридическия смисъл на самите термини *dissenting opinion* и *opinion dissidente*, така и във функцията на този вид индивидуално мнение. Тя се състои в това – да изрази такова становище на един съдия по делото, което е коренно различно, напълно противоположно на съдебното решение.

Противоположното мнение на съдиите в МС има своето правно основание и в чл. 57 Ст., и в чл. 95, т. 2 Прав. Противоположното мнение е това индивидуално мнение, което е посочено в английския текст на чл. 95, т. 2 Прав. като мнение на съдия, несъгласен с решението, а във френския текст на тази разпоредба – като мнение на несъгласие с решението. В чл. 57 Ст. няма специален термин за обозначаване на противоположното мнение. Но то фигурира в тази разпоредба – там то е регламентирано изрично чрез възможността съдията да представи своето мнение, изразяващо несъгласие със съдебното решение като цяло. Точно противоположното мнение е причината в Статута на Съда да се включи правна норма относно индивидуалните мнения на съдиите. Обяснението е, че и представителите на системата на общото право, и представителите на континенталната правна система са единодушни, че на съдията, гласувал против решението, трябва да се предостави правото да заяви несъгласието си, мотивирало го за този отрицателен вот²².

Характерна особеност на противоположните мнения е, че съдиите *ad hoc* се чувстват задължени да представят такива, когато съдебното решение е против страната по делото, която ги е назначила за такива съдии.

IV. Функции на индивидуалните мнения в МСООН

1. Първата функция на индивидуалните мнения е да се даде правна възможност на всеки съдия да изрази своето собствено, лично становище по делото извън и отделно от решението. Целта е така да се прояви уважение към личността на съдията, да се зачете неговата индивидуалност – излагането на личното му виждане по делото е възможност да прояви интелектуалните си качества като съдия, като юрист, като специалист по международно право. Тази възможност има и едно косвено значение – тя гарантира свободата на съвестта, обективността и безпристрастността на съдията.

2. Втората функция касае държавите – страни по дело пред МСООН, и най-вече страната, загубила делото. За страните е много важно да знаят по възможност мотивите на всеки един съдия: както мотивите на тези, които са формирали мнозинството, приело решението, така и мотивите на тези, останали в малцинство и гласували против решението. Защото така страните ще узнаят фактическите и правните аргументи, станали причина за спечелването, респ. загубването на делото – те може да бъдат намерени в разсъжденията на отделните съдии, които от своя страна са изложени именно в индивидуалните им мнения. А оттук страните по делото могат да установят как са отчетени позициите им по него от Съда като цяло и от отделните съдии. Специално за страната, загубила делото, от огромно значение са индивидуалните мнения на съдиите, които не са съгласни в някаква степен с решението, и особено тези, които са гласували против него. Чрез тези индивидуални мнения тя се убеждава, че има съдии, които са възприели нейната позиция по делото, което е доказателство, че макар да го е загубила, позицията ѝ не е съвсем безпочвена, напротив, тя има своите основания и следователно обръщането ѝ към Съда има смисъл.

3. Третата функция на индивидуалните мнения е, че те съдействат за развитието на международното право. Чрез индивидуалните си мнения съдиите, които не са съгласни с решението или поне с мотивите му, имат възможността да обосноват международноправни норми, приложими към предмета на делото, различни от тези, прило-

²² Например в българския граждански процес несъгласния с решението съдия има право на особено мнение (чл. 21, ал. 6 ГПК).

жени от Съда за решаването му²³. Несъгласните съдии могат да изведат някоя обичайно-правна норма, която според тях регулира предмета на делото, да представят доводи в подкрепа на призната вече такава норма, включително и доводи за разширяване на приложното ѝ поле, да предложат ново тълкуване на договорна норма²⁴, дори да аргументират необходимостта от приемането на нови договорни норми.

4. Четвъртата, последна функция на индивидуалните мнения е, че те съдействат за развитието и на юриспруденцията на МСООН. Според чл. 59 СтМСООН решенията му нямат характера на съдебен прецедент. Въпреки това Съдът при разглеждане на някакво дело винаги се съобразява, нещо повече – ръководи се от решенията си по предишни аналогични дела, в смисъл че се ръководи от изводите, от заключенията, до които достига по тези дела и които излага в мотивите на решенията им. И точно тук се проявява ролята на индивидуалните мнения за развитието на практиката на Съда.

Възможно е формулираните в тези мнения доводи на съдия, останал малцинство по дадено дело, по-късно по сходно дело да се възприемат от мнозинството съдии и така да обосноват новото решение, превръщайки се в негови мотиви. „Фактът, че някакви идеи се съдържат само в индивидуално мнение, не означава, че Съдът изцяло ги е отхвърлил. Това означава само, че Съдът не е бил готов да приеме тези идеи за целите на решението“²⁵. Така на практика се оказва, първо, че по-късното дело е решено по начина, по който са разсъждавали точно съдиите, останали малцинство при предишното дело. Второ, косвено се доказва, че и по това предишно дело правилната позиция е била тази на останалите в малцинство съдии и която те са изразили в индивидуалните си мнения²⁶.

Освен това в индивидуалните мнения много често се изясняват въпроси, които само са споменати в решението, защото Съдът счита, че те нямат пряко отношение към предмета на делото и затова не ги изследва в подробности. Така напр. по делото между Либия и Чад относно териториалния им спор съдията Аджибола посочва в особеното си мнение, че иска да засегне „някои периферни, макар и немаловажни аспекти на делото“²⁷. В особеното си мнение по делото на Босна и Херцеговина срещу Югославия (Сърбия и Черна гора) за прилагането на Конвенцията за геноцида от 1948 г. съдията Веерамантри разглежда въпроса за автоматичното правоприемство между държавите относно участието им в тази конвенция, който въпрос според него не е развит в съдебното решение²⁸. По делото на Дания срещу Норвегия относно делимитацията на морската им граница причината, поради която съдията Аджибола заявява особеното си мнение е, че според него „...има някои въпроси в решението, които... се нуждаят от допълнително разработване“²⁹.

²³ Вж. напр. особеното мнение на съдията *ad hoc* Люшер по делото за граничния спор между Буркина Фасо и Мали, в което той казва: „Същевременно аз смятам, че е необходимо да изложим два вида съображения, първия – относно приложимите правни норми, а втория – относно тяхното конкретно приложение по настоящото дело.“ (I. C. J. Reports 1986, p. 652.)

²⁴ Вж. като примери в този смисъл особените мнения на съдиите Ода и Шахабудинов по делото между Никарагуа и Хондурас относно въоръжените действия по границата им, в които те предлагат тълкуване на чл. XXXI от Пакта от Богота от 1948 г., различно от тълкуването му в съдебното решение. (I. C. J. Reports 1988, с. 109 и сл., и с. 133 и сл.)

²⁵ **Rosenne, S.** The World Court..., p. 107.

²⁶ Ibid.

²⁷ I. C. J. Reports 1994, p. 52.

²⁸ Ibid., 1996, p. 641.

²⁹ Ibid., 1993, p. 280.

Такова само споменаване в съдебното решение на второстепенни за него въпроси в правосъдието, независимо национално или международно, е прието да се обозначава с термина *obiter dictum* (нещо, казано между другото, казано мимоходом, само споменато) и такава част фигурира в мотивите на всяко (национално или международно) съдебно решение, включително и решението на МСООН. Значението на разглеждането в индивидуалните мнения на съдиите на тези второстепенни за решението въпроси се състои в това, че ако по-късно, по друго дело, Съдът се изправи пред тези въпроси, той ще може да се ползва от анализа им в индивидуалните мнения, което ще го подпомогне и улесни при решаването на съответното дело.

Влиянието на индивидуалните мнения по едно дело върху решенията по последващи дела илюстрира творческият им принос за развитието на правораздавателната практика на Съда. А с възможността за превръщане на индивидуалните мнения на съдиите, гласували против решението, в съдебно решение по-късно се създават условия за гъвкавост и усъвършенстване на тази практика.